Tìm hiểu danh hiệu "Thế giới Thập bát Văn hào" của Trương Vĩnh Ký

Trần Thanh Ái

Có lẽ không ai là không thán phục thành tích học thuật của Trương Vĩnh Ký (1837-1898), từ năng lực sử dụng ngoại ngữ của ông, đến khối lượng đồ sộ tài liệu, sách vở đã biên soạn, hoặc sự uyên bác thông tuệ của học giả trên nhiều lĩnh vực. Những thành tích ấy lại được thực hiện vào nửa sau thế kỷ 19 ở Việt Nam, khi mà chữ quốc ngữ còn khá thô sơ đang dần thay thế chữ Hán, và nền học thuật hiện đại du nhập từ châu Âu vẫn còn phôi thai. Có thể nói mà không sợ quá lời rằng ngay cả trong thời đại có nhiều điều kiện thuận lợi cho việc học tập và nghiên cứu như ngày nay, khó lòng tìm ra một học giả có thể sánh với Trương Vĩnh Ký.

Tuy nhiên, nếu công chúng rộng rãi có thể dễ dàng chấp nhận những thông tin sơ lược được truyền tụng đến ngày nay về nhân vật lịch sử này, thì vẫn có những băn khoăn, nghi ngờ về một số khía cạnh trong bảng thành tích ấy, mà các nhà nghiên cứu có nhiệm vụ giải mã các bí ẩn. Việc làm sáng tỏ các góc khuất, dù kết quả ra sao, chẳng những không làm mất đi giá trị của nhân vật lịch sử, mà còn góp phần củng cố chứng cứ khoa học cho những tư liệu về Trương Vĩnh Ký. Trong bài viết này, chúng tôi sẽ tìm hiểu danh hiệu "Thế giới Thập bát Văn hào", mà nhiều tài liệu hiện nay cho rằng Pétrus Ký đã đạt được.

Từ những thông tin ít ỏi

Chỉ cần mở trang Google và gõ vào cửa sổ tìm kiếm cụm từ "thế giới thập bát văn hào" (có dùng ngoặc kép), ta sẽ nhận được kết quả là cụm từ này xuất hiện 1.030 lần (thực hiện ngày 9-9-2017). Sau đây là vài đoạn tư liệu có chứa cụm từ này:

- "Năm 1874, thế giới có cuộc chọn bầu "Toàn Cầu Bác Học Danh Gia". Petrus Ký đã được bình chọn đứng hàng thứ 17 trong 18 "Thế giới Thập bát ▶

và các bản đồ cổ Trung Quốc gần huyện Văn Xương của đảo Hải Nam, thì bị người ta cố tình mơ hồ hóa, huyền thoại hóa và đẩy nó ra tận giữa Biển Đông.■

CHÚ THÍCH:

1. Hồ Bạch Thảo, "Phản biện lập luận của nhà nghiên cứu Hàn Chấn Hoa về lãnh vực sử địa cổ có liên quan đến Biển Đông được đề cập trong tác phẩm Ngã quốc Nam Hải chư đảo sử liệu hối biên", trang web Tạp chí *Thời Đại: www.tapchithoidai.org/ThoiDai20/201020_HoBachThao.htm.*

2. *Phạm Phú Thứ toàn tập* tập 1, Nxb. Đà Nẵng, tr.410. Bản chữ Hán khắc in số thứ tự 271, tr.1430.

3. *Phạm Phú Thứ toàn tập* tập 1, Nxb Đà Nẵng, tr.519. Bản chữ Hán khắc in số thứ tự 329, tr.1445.

-Quốc sử quán triều Nguyễn, *Đại Nam thực lục* tập 7, Nxb. Giáo Dục, tr.179.

4. *Phạm Phú Thứ toàn tập*, tập 1, Nxb. Đà Nẵng, tr.440. Bản chữ Hán khắc in số thứ tự 285, tr.1434.

5. *Phạm Phú Thứ toàn tập*, tập 1, Nxb. Đà Nẵng, tr.441. Bản chữ Hán khắc in số thứ tự 286, tr.1434.

6. *Phạm Phú Thứ toàn tập*, tập 1, Nxb. Đà Nẵng, tr.442. Bản chữ Hán khắc in số thứ tự 287, tr.1434.

7. *Phạm Phú Thứ toàn tập*, tập 1, Nxb Đà Nẵng, tr.444. Bản chữ Hán khắc in số thứ tự 288, tr.1434.

8- Hồ Bạch Thảo, Sđd (phần chú thích cuối bài viết).

9. Phạm Hoàng Quân, "Bàn về địa danh Thất Châu Dương trong bài viết 'Quan hệ thương mại Trung-Việt những năm đầu nhà Nguyễn' của Lương Chí Minh: *www.talawwas.org/talaDB/showFile.php?res=14598&rb=0302.*

văn hào"". (Phan Thứ Lang, theo Tạp chí *Xưa&Nay* số 46B, tháng 12.1997) *http://caimon.org/Suutam/TVK_CM/PtLang_TVK.htm.*

- "Trong khoảng năm 1873-1874, ông (Trương Vĩnh Ký) được liệt vào hàng "thế giới thập bát văn hào", theo mẫu tự như sau: Bác sĩ Allemand, Banadona d'Ambrum, Bonhomme, Cazot, Đại tướng Chambron, Bá tước Chambord, Christophie, Conte, Desmaze, Duprat, Dupuy, Garnier-Pages, Guizot, Lafayette, Lefèvre-Pontalis, Marcon, Pétrus Ký, Thống chế Saldonha Oliveirae Daun (Huỳnh Ái Tông, *http://vietsciences.free.fr/vietnam/danhnhan/tacgia/truongvinhky.htm*) - "Trương Vĩnh Ký được báo chí tại Paris bầu làm một trong Thế giới Thập bát văn hào". (Hoàng Xuân Việt, 2006, *Tìm hiểu lịch sử chữ quốc ngữ*, Nxb. VHTT 2006 tr.421).

Hoặc vài tấm hình sao chụp hay chế tác từ một nguyên mẫu, tái hiện 18 chân dung của các "văn hào":

Ngoài mấy thông tin sơ lược trên đây, gần như không có chi tiết nào khác giúp người đọc kiểm chứng tính xác thực của danh hiệu "Thế giới Thập bát Văn hào". Vì thế, không ít người nghi hoặc, và nêu những câu hỏi: Ai tổ chức bầu chọn? Kết quả bầu chọn đã được công bố trong văn bản nào? Có đúng là đối tượng bầu chọn là văn hào toàn thế giới không? Nếu là văn hào thế giới, sao không có những nhà văn nhà thơ nổi tiếng của Pháp như V. Hugo, E. Zola, Baudelaire..., hay không có mặt các văn hào của các nước có nền văn học rực rỡ khác như Anh, Đức, Ý, Tây Ban Nha...? Về mặt khoa học, nghi vấn trên hoàn toàn chính đáng, cần phải làm sáng tỏ, để thế hệ mai sau có cái nhìn chính xác hơn về một nhân vật lịch sử khá phức tạp, gây nhiều tranh cãi trong nhiều thập niên qua.

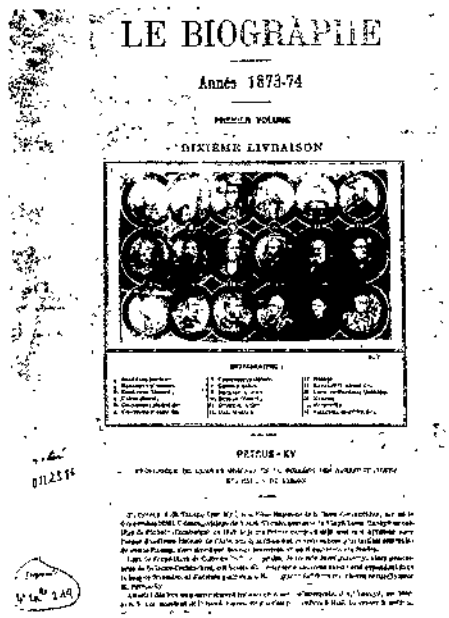
LE BIOGRAPHE

Année 1873-74

PREMIER VOLUME

DIXIÈME LIVRAISON

PÉTRUS-KY

Trang bìa tạp chí Le Biographe, *kỳ 10 quyển 1 (1873-1874). Nguồn: Đặng Thúc Liêng,* Trương Vĩnh Ký hành trạng, *1927*

Một số đầu mối

Trong quyển *Trương Vĩnh Ký hành trạng* (1927) của Đặng Thúc Liêng, trang 7 có sao chụp trang bìa của tài liệu bằng tiếng Pháp, với vài thông tin như sau:

- Tên ấn phẩm: *Le Biographe (Người viết tiểu sử)*
- Année 1873 – 1874 (Năm 1873 – 1874)
- Premier volume (Quyển thứ nhất)
- Dixième livraison (Kỳ thứ 10)
- Chân dung 18 văn hào và danh sách bên dưới:

1. Allemand (docteur)
2. Bonadona-d'Ambrun
3. Bonhomme (Honoré)
4. Cazot (Jules)
5. Chambron (général de)
6. Chambord (comte de)
7. Christophle (Albert)
8. Conte (Casimir)
9. Desmaze (Charles)
10. Duprat (Pascal)
11. Dupuy (Charles)
12. Garnier-Pages
13. Guizot
14. Lafayette (Oscar de)
15. Lefèvre-Pontalis (Amédée)
16. Marcou
17. Pétrus Ky
18. Saldonha (maréchal)

Từ các thông tin nhỏ nhoi trên đây, chúng tôi đi tìm lai lịch của các nhân vật, cũng như thông tin về ấn phẩm giới thiệu các nhân vật này. Vì không có điều kiện tiếp cận các thư viện truyền thống của Pháp, nên để tìm hiểu vấn đề này, chúng tôi chỉ có thể dựa vào các dữ liệu số hóa trong ngân hàng dữ liệu số hóa của Pháp (BnF) tại http://gallica.bnf.fr. Kết quả cho thấy là không có bản lưu trữ đầy đủ nào của tạp chí *Le Biographe* cả, ngoài một bản in rời dành cho nhận vật André Pezzani (extrait), do đó, chúng tôi phải tìm hiểu qua các tài liệu khác có liên quan đến tạp chí này. Sau đây là một số thông tin về ấn phẩm đã đăng tiểu sử của Pétrus Ký:

- Ấn phẩm *Le Biographe*, được nhà văn Pháp tên là J. Condat (biệt danh là Chapelot) thành lập năm 1873, nhằm giới thiệu cuộc đời và hình ảnh của những người đang nổi tiếng (célébrités du jour), và tờ báo nhanh chóng được đón nhận trong tỉnh Charente (theo *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*, tr.783). Tạp chí được chuyển nhượng quyền sở hữu cho bà Marie-Edouard Lenoir năm 1883 (Le Feu Follet, 15/5/1887), và chuyển trụ sở của tạp chí về Mérignac thuộc vùng Bordeaux (Tây Nam nước Pháp) (*Revue des livres nouveaux*, n°136, 1886, tr.389). Là cơ quan ngôn luận của Hội Tiểu sử Pháp (Société biographique de France), xuất bản hàng tháng, tạp chí công bố tiểu sử và hình ảnh của các nhân vật đương thời (còn sống), không phân biệt loại hình chuyên môn hay khuynh hướng, bao gồm nhà văn, nhà soạn nhạc, nghệ sĩ,...

Một số nhân vật được giới thiệu trong tạp chí *Le Biographe* (1873-1891)								
Họ và tên	Năm sinh Năm mất	Nghề, quốc gia	Tạp chí số (Kỳ, Quyển)	Tuổi (1)	Gu (2)	Lar (3)	En (4)	Wik (5)
1. Tử tước d'Aboville	1819-1902	Nhà văn Pháp	K.1 Q.I, 1873	54	X			X
2. Jules Barni	1818-1878	Chính khách Pháp	K.1 Q.I, 1873	55				
3. Công tước de Broglie	1821-1901	Chính khách Pháp	K.1 Q.I, 1873	52			X	X
4. Chapelon Grasset	1848-1885	Nhà thơ trẻ Pháp	K.1 Q.I, 1873	25				
5. Charles III de Monaco	1818-1889	Hoàng tử Monaco	K.1 Q.I, 1873	55			X	X
6. Augustin Daumas	1826-1896	Nghị sĩ Pháp	K.1 Q.I, 1873	47				X
7. Alphonse Esquiros	1814-1876	Nh.văn, chính khách	K.1 Q.I, 1873	61		X	X	X
8. Léon Gambetta	1838-1882	Chính khách Pháp	K.1 Q.I, 1873	35			X	X
9. Eugène Garaudel	?	?	K.1 Q.I, 1873	?				
10. Alphonse Gent	1813-1894	Nh.báo, chính khách	K.1 Q.I, 1873	60	X			X
11. Albert Humbert	1835-1886	Nhà văn/ báo Pháp	K.1 Q.I, 1873	38				X
12. Tử tước de Lorgeril	1811-1888	Nhà thơ - Chính khách Pháp	K.1 Q.I, 1873	62				X
13. Jules Marmottan	1829-1883	Chính khách Pháp	K.1 Q.I, 1873	44				X
14. Alfred Naquet	1834-1916	Học giả Chính khách Pháp.	K.1 Q.I, 1873	39	X		X	X
15. Orélie-Antoine 1er, vua tự xưng Araucanie và Pantagonie	1825-1878	Nhà thám hiểm Pháp	K.1 Q.I, 1873	48				X
16. A. Scheurer-Kestner	1833-1899	Hóa học Chính khách Pháp	K.1 Q.I, 1873	40			X	X
17. Eugène Spuller	1835-1896	Nhà văn/báo Pháp	K.1 Q.I, 1873	38	X			X
18. Adolphe Thiers	1797-1877	Tổng thống Pháp	K.1 Q.I, 1873	76				X
19. Bác sĩ Allemand	?	?	K.10 Q.I,1873-74	?				
20. Bonadona d'Ambrun	?	?	K.10 Q.I,1873-74	?				
21. J.-F.-H. Bonhomme	1811-1890	Nhà văn Pháp	K.10 Q.I,1873-74	63	X			
22. Jules Cazot	1821-1912	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	53				X
23. Tướng de Chambron	?	Tướng, nghị sĩ Pháp	K.10 Q.I,1873-74	68				
24. Bá tước Chambord	1820-1883	Kế vị họ Bourbon	K.10 Q.I,1873-74	46			X	X
25. Albert Christophle	1830-1904	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	44	X			X
26. Casimir Conte	?	?	K.10 Q.I,1873-74	?				
27. Charles Desmaze	1820-1900	Nhà văn Pháp	K.10 Q.I,1873-74	54	X			
28. Pascal Duprat	1815-1885	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	59	*			X
29. Charles Dupuy	1851-1923	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	23	*			X
30. L.-A.Garnier-Pagès	1803-1878	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	71	*			X
31. Fran#ois Guizot	1787-1874	Sử/Nhà văn Pháp	K.10 Q.I,1873-74	87	*	X	X	X
32. Hầu tước de Lafayette	1815-1881	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	59				X
33. A. Lefevre-Pontalis	1833-1901	Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	41				X
34. Jacques Marcou	1818- ?	Nh.báo/ Chính khách Pháp	K.10 Q.I,1873-74	55	X			
35. Truong Vinh Ky	1837-1898	Học giả Việt	K.10 Q.I,1873-74	37		X	X	X
36. Công tước Saldanha	1790-1876	Thống chế Bồ Đào Nha	K.10 Q.I,1873-74	84			X	X

37. André Pezzani	1818-1877	Nhà văn, triết Pháp	K.5 Q.II, 1876	58				
38. Louis-Joseph Janvier	1855-1911	Nhà văn Haiti	K.5 Q.VII, 1884	29	X	X		X
39. Eugène Roulleaux	1829- ?	Nhà văn Pháp	K.5 Q.X, 1887	58	X			
40 Gaston d'Hailly	1837- ?	Nhà văn	K.5 Q.X, 1887	?	X			
41. Jules Ligeret	?	?	K.11 Q.X, 1888	?				
42. Laurentin Forgues	?	Nhà thơ Pháp	K.11 Q.X, 1888	?				
43. Francis Charry	?	Nhà thơ Pháp	K.11 Q.X, 1888	?				
44. Labrouillère	?	Nhà thơ Pháp	K.11 Q.X, 1888	?				
45. Mathieu-A. Verrieux	?	?	K.11 Q.X, 1888	?				
46. Jean Bort	?	?	K.11 Q.X, 1888	?				
47. Eugèn-Paul Besombes	?	?	K.3 Q.XI, 1888	?				
48. S.-H. Clémencey	?	Nhà thơ Pháp	K.3 Q.XI, 1888	?				
49. Jean Barrachin	?	Nhà thơ Pháp	K.4 Q.XI, 1888	?				
50. Martial Besson	1856-1945	Nhà thơ Pháp	K.4 Q.XI, 1888	32	X			
51. Lamartinière-Rameau	?	?	K.6 Q.XI, 1888	?				
52. Adèle Chatendard	?	Nhà thơ Pháp	K.6 Q.XI, 1888	?				
53. Ernest Bidault	?	?	K.7 Q.XI, 1888	?				
54. F. de Ménil	?	?	K.9 Q.XI, 1888	?				
55. Eugène Faivre	1856- ?	Nhà văn Pháp	K.10 Q.XI, 1889	?	X			
56. Achille Caron	?	?	K.1 Q.XI, 1890	?				
57. Fran#ois Bergé	1829- ?	Cha tuyên úy	K.4 Q.XI, 1889	60				
58. Ernest Bonneau	?	Nhà thơ	K. ?Q.XI, 1890	?				
59. Léon-Louis Berthaut	1864-1946	Nhà văn / nhà thơ	K. 12 Q.XI, 1890	?				
60. François-Joseph Tison	?	?	K.13 Q. ?, 1890	?				
61. Fr.-Isidore Goupil	?	Linh mục	K.4 Q.?, 1890	?				
62. R. Poirier de Narçay	1859-1918	Bác sĩ/ Chính khách Pháp	K.4 Q.?, 1891	32				X
63. François Bailan	?	?	K.12 Q.?, 1891	?				

- Từ khi bà Marie-Edouard Lenoir làm tổng biên tập (1878), tạp chí chuyên hẳn về văn học, nhằm giới thiệu các tác giả trẻ cũng như nhà văn đã thành danh. Sau 15 năm hoạt động, tạp chí đã giới thiệu 700 bức ảnh và tiểu sử của các nhân vật nổi tiếng trên nhiều lĩnh vực (*Revue des livres nouveaux*, n°167, 1887, tr.246-247). Không có tài liệu nào nói về ngày tạp chí ngưng phát hành, nhưng kể từ tháng 9 năm 1891, người ta không còn đọc được nội dung quảng cáo của tạp chí đăng thường kỳ trên tạp chí *Revue des livres nouveaux*, cũng không có thông báo nào trên các phương tiện thông tin đại chúng.

Có bao nhiêu "văn hào" được giới thiệu tiểu sử?

Như vậy là con số "thập bát văn hào" chỉ là số người được giới thiệu trong kỳ phát hành thứ 10, Quyển thứ nhất của tạp chí *Le Biographe* ghi năm 1873-1874 (năm hành chính), trong tổng số 700 nhân vật được giới thiệu tính đến năm 1887. Thế nhưng vì điều kiện tiếp cận thông tin thời bấy giờ rất khó khăn nên các nhà biên soạn tài liệu trước đây đã giới thiệu quá sơ sài, khiến người đọc hiểu đó là kết quả bình chọn duy nhất (chỉ có một danh sách 18 người) của năm 1873-1874, vô tình đã thổi phồng giá trị thật của sự kiện.

Những ai được đăng tiểu sử?

Như đã nói ở trên, *Le Biographe* là một ấn phẩm xuất bản hàng tháng của địa phương (ban đầu trụ sở đóng tại Charente, sau dời về Bordeaux), chuyên về việc giới thiệu tiểu sử của các nhân vật nổi tiếng đương thời trong nhiều lĩnh vực. Tuy nhiên, theo ghi nhận của Gaston

d'Hailly, ngoài hình ảnh và tiểu sử của các nhân vật nổi tiếng đương thời, tạp chí *Le Biographe* còn giới thiệu các thí sinh trúng giải thơ văn do tạp chí tổ chức, và bà Tổng biên tập M.E. Lenoir làm chủ tịch hội đồng chấm giải (*Revue des livres nouveaux*, N°167, 1887, tr.246-247). Đến đây ta có thể thấy rằng thông tin "Trương Vĩnh Ký được báo chí tại Paris bầu..." (theo Hoàng Xuân Việt) là không đúng: không có sự tham gia của "báo chí Paris", cũng chẳng có cuộc bình bầu rộng rãi nào cả về các nhân vật được giới thiệu tiểu sử.

Để có cái nhìn tổng quát về danh hiệu "thế giới thập bát văn hào", chúng ta cần tìm hiểu danh tính những nhân vật được đăng tiểu sử, và cuộc đời hoạt động của họ. Đây là công việc vô cùng khó khăn, nếu không muốn nói là không thể, vì tạp chí này ra đời cách đây gần 150 năm, và lại là một ấn phẩm của địa phương, nên phạm vi phát hành không rộng lớn như các ấn phẩm ở thủ đô. Thật vậy, trong ngân hàng dữ liệu Bnf của Pháp chỉ có 1 trích in (extrait) Kỳ 5 – Quyển 2 năm 1876, phần tiểu sử của một trong số các nhân vật được giới thiệu trong số này, đó là luật sư, nhà văn, triết gia người Pháp André Pezzani.

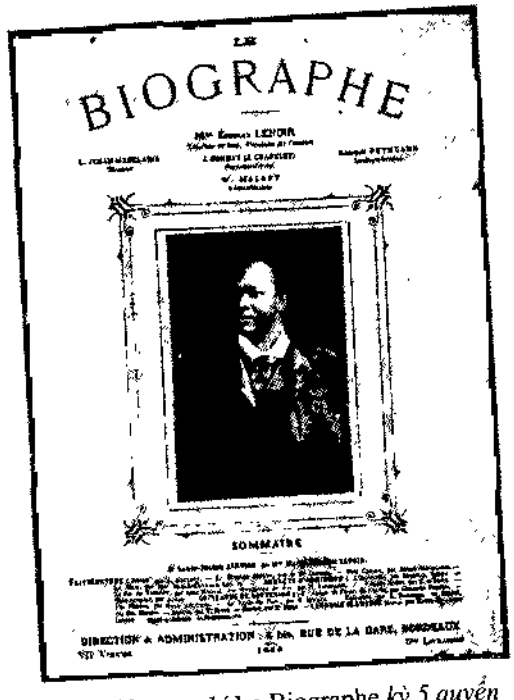

Trang bìa tạp chí Le Biographe *kỳ 5 quyển 2, 1876 (trái) và kỳ 5 quyển 7, 1884*

Vì thế, chúng tôi đành phải đi đường vòng, là tìm tất cả các tài liệu có nói về tạp chí *Le Biographe* và các tên tuổi được giới thiệu. Dựa vào những thông tin công bố rải rác trên sách báo thời bấy giờ, chúng tôi lập ra danh sách gồm 63 nhân vật trên tổng số hơn 700 người, như sau:

Để tra cứu thông tin về các tác giả được giới thiệu, chúng tôi tham khảo 4 từ điển thuộc 4 loại khác nhau: Từ điển quốc tế các nhà văn đương thời[2] xuất bản năm 1891 tại Florence (Italia), Từ điển văn học thế giới[3] xuất bản năm 2002 tại Paris, Từ điển bách khoa Larousse trực tuyến[4] và Từ điển bách khoa mở Wikipedia[5]. Kết quả là:

- Không có nhân vật nào được giới thiệu trên cả 4 từ điển,
- Chỉ có 5 nhân vật được 3 trong số 4 từ điển giới thiệu.
- Chỉ có 10 nhân vật được 2 trong số 4 từ điển giới thiệu.
- 25 (trên tổng số 63) người không hề xuất hiện trong bất cứ từ điển nào.

Kết quả trên đây cho thấy là sự "nổi tiếng" của các nhân vật được giới thiệu có tính chất rất tương đối:

- Chỉ nổi tiếng vào lúc được giới thiệu mà thôi, sau đó là chìm dần (các từ điển hiện đại không giới thiệu).
- Chỉ "nổi tiếng" đối với nhóm người này mà không "nổi tiếng" với nhóm người khác: từ điển (2) là từ điển xuất bản cuối thế kỷ XIX, nhưng chỉ giới thiệu 13 nhân vật trong số 63 người do tạp chí *Le Biographe* chọn lựa. Điều đó chứng tỏ rằng ban biên tập *Le Biographe* có tiêu chí chọn lựa thoải mái hơn rất nhiều so với các nhà soạn từ điển (2).
- Trong số 63 nhân vật trong danh sách trên đây, không có nhà văn, nhà thơ nào được giảng dạy trong chương trình văn học thế kỷ XIX của trường phổ thông Pháp gồm 40 tác giả (Lagarde & Michard). Theo nguyên tắc xác suất ngẫu nhiên, phải có ít nhất 3 tác giả được giảng dạy trong chương trình trung học của Pháp xuất hiện trong danh sách được lập trên đây (63 X (40/700)). Nếu nguyên tắc xác suất này đúng thì sự chọn lựa của Ban biên tập tạp chí *Le Biographe* kém giá trị. Tuy nhiên, cần phải kiểm chứng tất cả các số báo đã xuất bản trong thời gian 1873 – 1891 thì mới có thể đánh giá chính xác được chất lượng chọn lựa.
- Các tác giả viết lịch sử nhân vật bao gồm các nhà văn, nhà thơ Pháp: Marie-Edouard Lenoir, Jehan Madelaine, Charles Després, Alix Moussé, Jules Sionville, Mathieu Mario... Những tác giả này cũng không được giảng dạy trong chương trình phổ thông của Pháp từ trước đến nay.
- 27 người xuất hiện trong (5), trong khi chỉ có 13 người xuất hiện trong (2): điều này có nghĩa là những người được giới thiệu tiểu sử không phải đều là "văn hào", mà có thể đó là chính khách, nhà khoa học, nhà báo, nhà văn, nhà thơ trẻ...
- Trong số 63 nhân vật có tên trong danh sách trên đây, tất cả đều là người Pháp, hoặc dân tộc có sử dụng tiếng Pháp như Hoàng tử Charles III (Monaco), Petrus Ký (An Nam), L.-J. Janvier (Haiti), trừ thống chế Saldonha (Bồ Đào Nha). Ông này là một chính khách nổi tiếng vào thế kỷ XIX, có ảnh hưởng quan trọng đến các sự kiện ở châu Âu, vì đã bốn lần làm Thủ tướng Bồ Đào Nha và làm bộ trưởng nhiều nhiệm kỳ (Wikipedia). Có lẽ vì thế mà

ông được giới thiệu trong tạp chí *Le Biographe*. Điều đó có nghĩa là các từ "thế giới" và "văn hào" trong danh hiệu "Thế giới Thập bát văn hào" là rất khiên cưỡng.

Về thành tích của Trương Vĩnh Ký, đến năm được giới thiệu tiểu sử (1873-1874) ông đã có những thành tựu như sau:

- Bài báo khoa học *Notice sur le royaume de Khmer ou de Kambodje* (1863), 7 trang, đăng trong tập san chuyên ngành *Bulletin de la Société de Géographie*, Paris (5) 6: 326-332.
- Phiên dịch của sứ bộ An Nam do Phan Thanh Giản dẫn đầu diện kiến Napoléon III, Nữ hoàng Tây Ban Nha và Đức Giáo hoàng (1863).
- Biên soạn sách *Abrégé de grammaire Annamite* (Impr. impériale in lần đầu 1867), 131 trang.
- Chủ bút tờ *Gia Định báo* tại Sài Gòn (1865),
- Giám đốc Trường Ecole Normale tại Sài Gòn(1872).
- Giáo sư trường Thông ngôn tại Sài Gòn (1866-1868).

Với thành tích chỉ bấy nhiêu đó thôi, khó có thể gọi Trương Vĩnh Ký là "văn hào thế giới" như một số nhà nghiên cứu Việt Nam đã gọi. Điều này càng chứng tỏ rằng những nhân vật được tạp chí *Le Biographe* giới thiệu chỉ là những người được nhắc nhiều trên báo chí hoặc trong xã hội thời bấy giờ, nhất là trong các cộng đồng trí thức và văn nghệ sĩ.

KẾT LUẬN

Không phải chỉ có "Thập bát (18) văn hào", mà có hơn 700 nhân vật được giới thiệu trong tạp chí xuất bản ở Charente và Bordeaux (Tây Nam nước Pháp) tên là *Le Biographe*, trong số đó có Pétrus Trương Vĩnh Ký.

Tất cả những người được giới thiệu cũng không phải là "văn hào thế giới", mà tuyệt đại đa số là các nhân vật người Pháp là nhà văn, nhà thơ, chính khách... và vài người từ các nước nói tiếng Pháp như hoàng tử Monaco, Pétrus Ký (An Nam) và Louis-Joseph Janvier (Haiti). Chỉ có công tước Saldanha (Thống chế Bồ Đào Nha) không thuộc nước nói tiếng Pháp, cũng không phải là nhà văn hay nhà báo có bài viết bằng tiếng Pháp.

Cuối cùng, cũng không có thông tin nào cho biết rằng các nhân vật được chọn để giới thiệu là kết quả của một cuộc tuyển chọn khắt khe, như Phan Thứ Lang đã nói: " Năm 1874, thế giới có cuộc chọn bầu "Toàn Cầu Bác Học Danh Gia". Vì *Le Biographe* là một tạp chí địa phương (Charente, Bordeaux), có một vai trò khiêm tốn trong đời sống tinh thần của nước Pháp thời bấy giờ (không có một số nào của tạp chí được số hóa trong kho lưu trữ số của BnF), nên nhiều khả năng đó chỉ là sự chọn lựa của Ban biên tập mà thôi!

Từ những phân tích trên, chúng tôi thấy rằng danh hiệu "thế giới thập bát văn hào" không phản ảnh chính xác thực tế, và chỉ là danh hiệu mà các thế hệ sau Trương Vĩnh Ký đã gán cho ông dựa trên vài tài liệu ít ỏi thời bấy giờ. Vì thế chúng tôi đề nghị đừng nên nhắc lại danh hiệu ấy khi giới thiệu tiểu sử của ông, để không gây ra ngộ nhận và ảo tưởng cho thế hệ mai sau.■

CHÚ THÍCH:

1. Tuổi vào lúc được giới thiệu tiểu sử trên tạp chí *Le Biographe*.
2. *Dictionnaire international des écrivains du jour*, A. de Gubernatis (Louis Niccolai, 1891).
3. *Dictionnaire mondial des littératures*, Larousse, 2002.
4. Từ điển bách khoa trực tuyến Larousse: *http://www.larousse.fr/encyclopedie/*.
5. Từ điển bách khoa mở *Wikipedia* (tiếng Pháp).

X. Họ tên nhân vật là một mục từ của từ điển.

* Họ tên nhân vật chỉ được nhắc trong một mục từ về người khác.

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

- Carnoy H., 1902. *Dictionnaire biographique international des écrvivains*,. Paris, Imprimerrie de l'Armorial français.
- Đặng Thúc Liêng, 1927. *Trương Vĩnh Ký hành trạng*. Nhà in Xưa-Nay Sài Gòn.
- De Gubernatis A., 1891. *Dictionnaire international des écrivains du jour*. Florence, Louis Niccolai.
- Hoàng Xuân Việt, 2006. *Tìm hiểu lịch sử chữ quốc ngữ*, Nxb. VHTT.
- Huỳnh Ái Tông, "Trương Vĩnh Ký (1837-1898)", tại địa chỉ trên mạng: *http://vietsciences.free.fr/vietnam/danhnhan/tacgia/truongvinhky.htm*.
- Larousse Pierre, 1877. *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*. Paris, Administration du grand dictionnaire universel.
- Mougin P. & Haddad-Wotling K., 2002. *Dictionnaire mondial des littératures*. Paris, Larousse.
- Nguyễn Đình Đầu, 2016. *Petrus Ký Nỗi oan thế kỷ*. Nhã Nam & Nxb. Tri Thức.
- Phan Thứ Lang, "Ở với họ mà không theo họ". Theo Tạp chí *Xưa&Nay* số 46B, tháng 12-1997. *http://caimon.org/Suutam/TVK_CM/PtLang_TVK.htm*.
- Tạp chí *Le Feu Follet*, ngày 15-5-1887.
- Tạp chí *Revue des livres nouveaux*, n°136, ngày 1-7-1886.
- Tạp chí *Revue des livres nouveaux*, n°167, ngày 15-7-1887.